

# تأثیر تحصیل زن در تشکیل و استحکام خانواده

رئوفه شریفی \*

## چکیده

در این مقاله سعی شده با استدلال دینی و علمی پیش‌انگاره نقش مثبت تحصیلات در امر تشکیل و تحکیم خانواده به اثبات برسد.

نقش تحصیل زنان بر مراحل تشکیل خانواده:

آغاز آشنایی، علاقه‌مندی، مرحله‌خواستگاری، مرحله‌گذر از خواستگاری تا ازدواج تأثیر آن بر خانواده و فرزندان.

در ادامه به نقش زنان پس از تأسیس خانواده بررسی شده که در ابتدا به نقش فردی در تدوین برنامه خانواده، شیوه مواجهه با مسائل جدید و سپس نقش آن‌ها برای دیگران مورد بحث واقع شده است.

**واژگان کلیدی:** زنان، تحصیل، علم زنان، خانواده، استحکام.

---

\*. کارشناسی معارف جامعه المصطفی، پژوهشگر گروه مطالعات و تحقیقات زنان افغانستان

qaseminabi@yahoo.com

## مقدمه

لازمه تحصیلات نوعی ممارست ذهنی در فعالیتهای فکری و بسط اطلاعات و پویایی اندیشه است و معمولاً قوایی همچون تعمیم ذهنی و استنباط و تحصیل و ترکیب و تفکر منطقی در اثر تحصیلات بالنده و بارور است، فایده دیگر تحصیلات این است که در ساحت شناخت راه روشنی فرا روی اندیشه قرار می‌دهد، و بر باورهای غلط خط بطلان کشیده باورهای صحیح را مصفاً تر و فزاینده‌تر می‌نماید، و اعتقادات افراطی و تفریطی را تعدیل می‌کند. در هرحال تحصیلات مثبت صرف نظر از اینکه نوع معلومات چیست و یا مربوط به چه رشته‌ای است، به ذهن و فعالیتهای ذهنی حتی شخصیت، بسط و توسعه می‌بخشد.

مراد از «زنان تحصیل کرده» بانوان آموزش دیده در مراکز آموزش جدید یا سنتی می‌باشد. این مقاله به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته، با توجه به سیر مطالعاتی و تحقیقاتی مقالات و پایان‌نامه‌های کشوری در این مورد اشاره کرده‌اند.

## اهمیت تحصیل

انسان، دانش و آگاهی را تنها از آن جهت که او را بر طبیعت مسلط می‌کند و به سود زندگی مادی اوست، نمی‌خواهد، بلکه در انسان غریزه حقیقت‌جویی و تحقیق وجود دارد. نفس دانایی و آگاهی برای انسان مطلوب و لذت‌بخش است. علم، گذشته از اینکه وسیله‌ای است برای بهتر زیستن و برای خوب از عهده مسئولیت برآمدن، فی حد نفسه نیز مطلوب بشر است. انسان اگر بداند رازی در ورای کهکشانشان‌ها وجود دارد و دانستن و ندانستن آن تأثیری در زندگی او ندارد، باز هم ترجیح می‌دهد که آن راز را بداند. انسان طبعاً از جهل و نادانی فرار می‌کند و به سوی علم و آگاهی می‌شتابد.

بنابراین، علم و آگاهی یکی از ابعاد معنوی وجود انسان است. (مطهری، ۱۳۶۸: ج ۲، ۲۷۵ - ۲۷۶).

۱۲۲

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «العاقل علی غیر بصیرة کالسائر علی غیر الطریق و لایزیده

سرعة السیر من الطریق»؛ (مجلسی، ج ۱، ۳۰۶، ح ۱، باب ۵۱).

«عمل کننده بدون آگاهی و بصیرت همچون روندهای است که راه را نمی‌شناسد، هرچه سرعتش بیشتر باشد، از مقصد دورتر می‌شود.»

اگر تأسیس و تحکیم خانواده را یک عمل و فعل تعبیر کنیم، لازم است پیماننده این راه بیش و دانش مسیر طریق را داشته باشد وگرنه این عمل نه تنها به انجام نمی‌رسد بلکه از مقصود و غایت تأسیس خانواده نیز دور می‌افتد.

برای همه روشن است تا انسان نداند، نمی‌تواند عمل به آن داشته باشد؛ زیرا که عمل انسان طبق علم او می‌باشد.

حضرت علی علیه السلام می‌فرماید:

«یا کمیل، ما من حركة إلا و أنت محتاج فیها إلى معرفة»؛ (فاضلی، ۱۳۷۰: ۲۶).

«ای کمیل، هیچ حرکتی نیست مگر اینکه تو محتاج به دانایی هستی.»

پس حرکت که مایع اصلی زندگی است، منوط بر دانایی شده است.

## اهمیت تحصیل زن

زنان تحصیل کرده پس از اینکه وارد کانون خانواده شوند، در جهت تحکیم پایه‌های آن می‌توانند نقش‌های مهمی را ایفا کنند. اهمیت این مساله را می‌توان از دو جهت بررسی کرد:

### اهمیت تحصیل زن نسبت به خودش

نقش‌هایی که یک زن تحصیل کرده می‌تواند نسبت به خودش داشته باشد، عبارت است از:

#### الف) تدوین برنامه خانواده

خانواده نیز مانند هر نهادی دیگر زمانی که دارای اهداف روشن نباشد، دچار سردرگمی خواهد شد اما اگر زن و مرد تحصیل کرده باشند به خوبی می‌توانند در کنار هم یک برنامه‌ریزی دقیق با تعیین اهداف کوتاه مدت و بلند مدت را داشته باشند و برای انجام و رسیدن به اهداف کوتاه مدت و بلند مدت، راه‌های رسیدن به آن و مشکلات آینده را پیش‌بینی کنند. افراد

تحصیل کرده چون دارای ذهن علمی و پرورش یافته، در محیط فرهنگی سالمی هستند هم اهمیت و ضرورت برنامه‌ریزی را می‌دانند و هم راه‌های دست‌یابی به آن اهداف را با یاری از همان علم آموخته‌اند.

زوج تحصیل کرده تمامی مسائلی که در زندگی زناشویی نیازمند به برنامه‌ریزی است را در نظر می‌گیرند؛ چراکه ممکن است با ورود بدون تأمل و سنجیده چه‌بسا آسیب‌های اساسی به نظام خانواده وارد کنند مانند شغل زن و یا شغل زن بیش از حد در بیرون از خانه.

### ب) شیوه مواجهه با مسائل جدید

خانواده یا با یک برنامه‌ریزی، زندگی آغاز می‌شود یا بدون برنامه‌ریزی جدی شکل می‌گیرد، در دو شکل قطعاً در ادامه با مسائلی مواجه می‌شود که از سابق آن‌ها را پیش‌بینی نمی‌کرد. از مشکلاتی سر در می‌آورد که ارکان خانواده را در مقابل هم قرار می‌دهند. برای مثال پس از تشکیل خانواده زن یا مرد متوجه می‌شود که در بچه‌دار شدن مشکل دارند یا در ادامه زندگی اعتماد لازم بین زن و مرد شکل نمی‌گیرد و آن دو یکدیگر را زیر ذره‌بین می‌برند، یا مداخلات جدی پدر و مادر، دختر یا پسر مسأله‌ساز می‌شود. دختر یا پسر پس از مدتی برخی ابعاد پنهان طرف مقابل را کشف می‌کند، و در این موارد، تدبیر یک خانواده اصلاً کار آسانی نیست، گرچه حتی اگر خانواده‌ای هیچ مشکل جدیدی هم نداشته باشد، به دلیل تکراری شدن فضا و برخوردها، نیاز به پویایی، خلاقیت و نوآوری دارند، و برای پیش رفتن به طرح و برنامه جدید و تکان‌های تازه، نیاز است.

اما در همه این موارد فرد تحصیل کرده و زن متکی به دانش، دستان پُرتر نسبت به افراد بی‌سواد یا کم‌سواد دارد. البته هر قدر کم و کیف تحصیل بالاتر باشد در تدبیر مشکلات توفیق بالاتری خواهد داشت، و چون خود به راه‌کارها و مجاری هدایتی و مشاوره‌ای در این زمینه آشناست، از آن‌ها بهره لازم را می‌گیرد. (سایت مطالعات زنان (WWW.Womenre.IR) فصلنامه بانوان شیعه، سال دوم، شماره ۳، بهار

## اهمیت تحصیل زن نسبت به دیگران

سؤال این است که دختر یا زن تحصیل کرده چه خدمتی می‌تواند برای دیگران داشته باشد؟ و چه نقشی می‌تواند ایفا کند؟  
در سه مرحله می‌تواند ایفای نقش کند:

### الف) نقش پژوهشی

در این قسمت زنان تحصیل کرده مسائلی که قبل از ازدواج رخ می‌دهد به‌طور جدی مورد پژوهش قرار داده در زمینه مسائل زنان، بخصوص در زمینه تشکیل خانواده به مطالعه و تحقیق می‌پردازد و چون خود از جنس زنان هستند، مسائل زنان را ملموس‌تر و دقیق‌تر می‌توانند مورد بررسی قرار دهند و عمیق‌تر به دغدغه‌های روحی و فکری دختران و زنان بپردازند.

### ب) نقش آموزشی

نقشی که زنان تحصیل کرده در این قسمت می‌توانند داشته باشند با حضور در مراکز آموزشی و دانشگاهی و دبیرستان و آموزشگاه‌های مشاوره خانواده، مسائل مربوط به ازدواج را به نسل جوان‌تر بخصوص دختران آماده ازدواج، منتقل نمایند.

### ج) نقش مدیریتی

تأثیرگذاری زنان تحصیل کرده بر نظام خانواده از زمان تأسیس و پس از آن به فعالیت‌های علمی خلاصه نمی‌شود و شایسته است که زنان تحصیل کرده که دارای تخصص‌های لازم هستند در صدد آن باشند که در نهادهای غیررسمی به مدیریت مباحث و مسائل زنان بپردازند. (بانوان شیعه (فصلنامه)، سال دوم، شماره ۳، بهار ۱۳۸۴).

## اسلام و تحصیل زنان

به دو صورت می‌توان نظر اسلام را در مورد تحصیل زنان تبیین نمود:  
یکی اینکه به بیان حکم مسأله و فتوای فقها و دیگر با نگاه تحقیقی به مسأله بنگریم.

ابتدا با نگاه تحقیقی و مبنایی به پاسخ می‌پردازیم. سپس دیدگاه حضرت امام و سایر فقها را در این مورد بیان می‌کنیم.

در دیدگاه اسلام انسان موجودی است که حقیقت او را روح ملکوتی و خداگرائی تشکیل می‌دهد روح ملکوتی «مجرد» است و موجود مجرد نه زن است و نه مرد. آیت الله جوادی آملی می‌فرماید:

«آن روح مجرد و ملکوتی که بر محور «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» آفریده شده نه زن است و نه مرد، بلکه موجودی است که حیات و هستی‌اش در خدایی شدن او تضمین شده است؛ یعنی «الإنسانُ هُوَ الْحَيُّ الْمُتَّالَهُ» برخلاف اندیشه غربی‌ها که انسان را حیوان ناطق معرفی می‌کنند. قرآن هرگز انسان را حیوان ناطق نمی‌داند، بلکه انسان را موجود زنده‌ای می‌داند که «حیات» او در «آسمانی شدن و تآله» اوست و تآله یعنی ذوب شدن و فانی گشتن در الهیت این انسان (بدون ذکوریت و انوثیت) الهی می‌باشد، الهی عمل می‌کند و از ناسوت تا لاهوت و از ملک تا ملکوت و از طبیعت محسوس تا ماورای آن کرانه و ساحلی برای آن نیست همه را با «صبغة الهی» می‌بیند.» (جوادی آملی، ۱۳۷۷: ۷۷).

قرآن کریم حقیقت هر انسان را روح او دانسته و بدن را ابزار وی می‌داند و روح را که اصل است به خدا اسناد می‌دهد. «قل الروح من أمر ربی» (اسراء: ۸۵).

به مسائلی که به علم برمی‌گردد - خواه علم حصولی خواه علم حضوری - هیچ کدام شرط ذکوریت و انوثیت را ندارد. عالمی که به علم حصول، یا شهودی متّصف می‌شود، نه مذکر است و نه مؤنث، و اگر در مسائل علمی نه از جهت صفت و نه از لحاظ موصوف سخن از ذکوریت و انوثیت نبوده، نمی‌توان بحث کرد که در مسائل علمی زن و مرد همتای هم هستند یا متمایز؟ (جوادی آملی، ۱۳۷۷: ۷۷).

یکی از حقوق مسلم در اسلام، حق تعلیم و تربیت است که حقی مساوی میان زن و مرد است. اسلام فراگیری علم و ادب را جزء فرائضی قرار داده و به مریبان خانواده تشویق و تعریفی کرده که فرزندان خود را معرفت و ادب آموزند. (جوادی آملی، ۱۳۷۷: ۷۱).

از رسول گرامی اسلام ﷺ روایت شده است که فرمود:

«حقّ الولد علی والده أن یعلمه الکتاب»: (قمی، ج ۲، ۲۱۹) حقّ فرزند بر پدرش این است که به او کتاب [خواندن و نوشتن] آموزش دهد.

معیار ارزش و امتیاز انسان در پنج چیز است: دین، عقل، اخلاق نیک و ادب نیکو. «خمس من لم تکن فیهِ لم یکن فیهِ کثیر مستمتع. قیل یابن رسول الله... قال: «الدین والعقل والحیاء و حسن الخلق و حسن الأدب»». (مجلسی، ج ۷۲، ۶۷).

که زن و مرد در این اصول ارزشی دین، عقل، حیا، حُسن خُلق و حُسن ادب مساوی‌اند. امام خمینی (ره) می‌فرماید:

«برای زن ابعاد مختلفی است چنان‌که برای مرد، این ورق صوری طبیعی، نازل‌ترین مرتبه است. لکن از همین مرتبه نازل حرکت به سوی کمال است. انسان موجودی متحرک است از مرتبه طبیعت تا مرتبه غیبت تا فنا بر الوهیت.» (جوادی آملی، ۱۳۸۴: ۷۴).

قرآن در همه معارف و کمالات و فضائل اخلاقی، انسان را مخاطب قرار داده است نه ذکوریت را شرط دانسته و نه اُنوئیت را مانع، خود را «هدی للناس» راهنما و هدایت‌گر مردم معرفی می‌کند.

زندگی پاکیزه و حیات طیبیه را جزای عمل و پاداش هر مرد و زنی می‌داند که عمل صالح را از روی ایمان و به قصد تقربّ به خدا انجام می‌دهد و می‌فرماید:

«من عمل صالحاً من ذکر و اُنثی وهو مؤمن فلنحیینه حیاة طیبیه» (نحل: ۹۷).

این آیه و آیات مشابه آن (مؤمن: ۴۰؛ نساء: ۱۲۴) ناظر به این معناست که روح نسبت به مرد و زن بودن مساوی است؛ زیرا آن کسی که در واقع عامل و معتقد است، روح می‌باشد نه زن یا مرد.

نکته دیگری که باید در آن دقت نمود این است که کمال انسان و مناصب اجرایی دو مقوله جدا از هم هستند. چه اینکه انسانیت انسان و مدارج و مراتب کمال و رشد او به جان و روح او مربوط می‌شود ولی مناصب اجرایی و فعالیت‌های اجتماعی به جسم و بدن مربوط می‌گردد. هر آنچه کمال است و به انسانیت انسان مربوط می‌شود، در آن ذکوریت و اُنوئیت شرط نیست و آنچه که منصب اجرایی محسوب می‌شود در آن تناسب با ساختار بدن یعنی

مذکر و مؤنث مطرح است؛ مثلاً فقاقت و اجتهاد یا فراگیری علوم مورد نیاز بشر کمال است. هریک از زن و مرد می‌توانند کمال کسب کنند و فقیه، مجتهد، فیلسوف و عالم در یکی از رشته‌های علمی گردند که پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید:

«طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة». (مجلسی، ج ۱، ۳۰).

قضاوت و مرجعیت منصب است نه کمال و خداوند کارهای اجرایی را متناسب با ساختار وجودی انسان تقسیم کرده است حتی نبوت و رسالت کارهای اجرایی است. پشتوانهٔ اینها «ولایت» است. ممکن است بانویی چون صدیقهٔ طاهره چنان تربیت شود و صاحب کمال معنوی گردد که از انبیاء گذشته بالاتر گردد.

به بیان دیگر، اصل ولایت پشتوانهٔ نبوت و رسالت است که بین زن و مرد مشترک است. اصل تحصیل علم و معرفت و اصل اجتهاد و فقاقت و اصل عرفان و فلسفه و... کمال است که زن و مرد در آن مساوی هستند، اما شغل‌ها و مناصب و فعالیت‌های اجتماعی که به هیچ‌وجه نمی‌توانند نمایان‌گر کمال باشند، برحسب ساختار بدن و شرایط و نیاز تقسیم می‌شود. امام خمینی<sup>(ع)</sup> در مورد تحصیل از نظر حقوقی انسان می‌فرماید:

«تفاوتی میان زن و مرد نیست؛ زیرا که هر دو انسانند» (مرتضوی، ۴۰).

بر پایه یکسان‌نگری زن و مرد است که می‌فرماید: «در علم و تقوا کوشش کنید که علم به هیچ کس انحصار ندارد، علم مال همه است.» (همان، ۴۶).

در وصیتنامه سیاسی الهی خویش می‌فرماید:

«ما مفتخریم که بانوان و زنان، پیر و جوان و خرد و کلان در صحنه‌های فرهنگی و اقتصادی و نظامی حاضرند و همدوش مردان یا بهتر از آنان در راه تعالی اسلام و مقاصد قرآن کریم فعالیت دارند.» (همان).

در جایی دیگر بیان نمودند:

«همان‌طوری که مردها در جبههٔ علمی و فرهنگی مشغول هستند، شما (زنان) هم باید مشغول باشید.» (همان، ۱۱۱).

برای تشویق بانوان به توسعهٔ علوم و توانایی‌های علمی می‌فرماید:

«حالا طوری شده است که خانم‌ها همدوش با سایر برادران در تحصیل علم و عرفان و

فلسفه و تمام... علم و این شاءالله صنعت، فعالیت می‌کنند». (همان، ۱۲۸).

تحصیل علم، از مسئولیت‌های انسانی است و جامعه به دانش و تخصص افراد نیاز دارد بخصوص علمی است که حتماً زنان باید فراگیرند، علم جراحی و زایمان زنان، برای زن‌ها زیننده‌تر و لازم‌تر است تا مردها. به‌طور کلی، طبیب زن و معلم زن و... زن برای بیماران زن و مدارس دخترانه و مجالس و محافل زنانه کاملاً لازم است. (قاضی، ۱۳۸۶:؟؟؟؟؟؟؟؟؟؟).

از لحاظ فقهی بینیم در مورد تحصیل زنان چه نظری دارند:

دختر و پسری مدتی است با یکدیگر ازدواج کرده‌اند (عقد دائم)، اکنون زن می‌خواهد برای ادامه تحصیل به دانشگاه برود، اما شوهرش اجازه نمی‌دهد. وظیفه زن در اینجا چیست؟ البته هنگام ازدواج در این زمینه هیچ‌گونه صحبتی به میان نیامده است، آیا زن می‌تواند در هنگام عقد شرط کند برای کار و تحصیل و... نیاز به اجازه شوهر نباشد؟  
ج: همه مراجع به جز آیت‌الله مکارم و آیت‌الله تبریزی بدون اجازه شوهر جایز نیست. (خمینی، ۱۳۷۶: ج ۳، ۱۹).

آیت‌الله تبریزی: بنابر احتیاط واجب بدون اجازه شوهر جایز نیست. (تبریزی، ۱۳۵۴).  
آیت‌الله مکارم: اگر موجب تضییع حق شوهر نشود، اشکال ندارد، هرچند بهتر است رضایت او را جلب کند. (مکارم، ۱۳۷۵: ج ۲، ۹۶۴ - ۹۶۶).  
لازم است در اینجا بدانیم که منظور کدام علوم است؟ آیا تحصیل هر علمی بر زنان لازم و ضروری است؟  
قبل از اینکه این نکته را روشن کنیم، باید تعاریفی از علمی که در اسلام مطرح است بیان کنیم.

جمیع علوم اگرچه کمال روح و جمال نفس هستند، لیکن متفاوتند در شرافت و تکمیل و وجوب تحصیل؛ زیرا که علوم بر دو قسم‌اند:

اول: علم دنیا و آن علمی است که فائده آن برای دنیاست، مثل علم طب، هندسه، نجوم، عروض، موسیقی، هیئت و... از این علوم چندان سعادت در عالم عقبی حاصل نمی‌شود، و از

این جهت تحصیل آن‌ها واجب نیست. بلی نادراً می‌شود که در تحصیل بعضی مسائل بعضی از این علوم واجب کفایی باشد.

دوم: علم آخرت که ثمره اصلی آن تحصیل سعادت اخرویه است و آن سه علم می‌باشد که آن‌ها را علم دین گویند: یکی علم الهی که به آن اصول و عقاید دین و احوال مبدأ و معاد شناخته می‌شود و آن اشرف علوم و افضل آن‌هاست؛ و دیگری علم اخلاق که به آن راه تحصیل سعادت و آنچه به واسطه آن، نفس نجات می‌یابد یا به هلاکت می‌رسد دانسته می‌شود و بعد از علم الهی از آن اشرف نیست؛ سوم علم فقه که به آن کیفیت عبادات و معاملات و حلال و حرام و آداب و احکام فهمیده می‌شود و تحصیل این سه علم واجب و لازم است و همچنین علمی که مقدمات تحصیل این علوم‌اند مانند علم لغت عرب و تفسیر و لکن وجوب تحصیل آنها از باب مقدمه است. (نراقی، ۱۳۷۱:).

علمی که به نحوی جزء واجبات اسلامی است؛ یعنی علمی که تحصیل آن علوم ولو به نحو واجب کفایی بر مسلمین واجب و مشمول حدیث نبوی می‌باشد.

«طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة» که دانش‌طلبی بر مرد و زن مسلمان واجب است.

پس بنابراین، می‌گوییم که علوم «فریضة» که بر مسلمان‌ها تحصیل و تحقیق در آنها واجب است، منحصرأً به علوم فوق نیست، بلکه هر علمی که نیازهای لازم جامعه اسلام موقوف به دانستن آن علم و اجتهاد در آن علم باشد بر مسلمین تحصیل آن از باب به اصطلاح «مقدمه واجب، واجب و لازم است».

آنچه که یک جامعه به آن نیازمند است اسلام آن را به عنوان یک واجب کفایی فرض کرده است؛ مثلاً جامعه نیازمند به پزشک است از این رو علم پزشکی واجب کفایی است.

پس بنابراین، علمی که برای جامعه اسلامی لازم و ضروری است، جزء علوم مفروضه اسلامی قرار می‌گیرد و همواره این فرائض تلقی شده است. (مطهری، ۱۳۸۲: ج ۵، ۳۶).

## موانع حقوقی ادامه تحصیل

چندی پیش با مراجعه به دادگاه خانواده به علت اینکه همسرش در دانشگاه و قصد ادامه تحصیل دارد، تقاضای طلاق کرد. این مرد به واحد ارشاد دادگاه حقوق خانواده گفت: که همسرش هنگام ازدواج محصل نبوده و ادامه تحصیل جزو شروط ضمن عقد نبوده و دوست ندارد که همسرش ادامه تحصیل دهد. شروط ضمن عقد ۱۲ مورد از جمله حق مسکن، حق طلاق، حق تحصیل را دربر می‌گیرد که در مورد حق تحصیل مرد می‌تواند با امضا کردن شروط ضمن عقد، اجازه تحصیل را به همسرش بدهد یا با امضا نکردن آن، این حق را از او سلب کند.

این سؤال در برابر قانونگذار وجود دارد که آیا تحصیل و ارتقای سطح دانش افراد، حقی فردی و شخصی محسوب نمی‌شود که افراد براساس علایقشان می‌توانند در این زمینه اقدام کنند؟ و آیا در چنین مواردی فرد دیگری می‌تواند تصمیم‌گیری کند؟

چرا در صورتی که والدین مانع از ادامه تحصیل فرزندان‌شان شوند ناقض حقوق او شناخته می‌شوند، اما اگر همان فرزند در بزرگ سالی از سوی همسرش اجازه تحصیل نداشته باشد، همسر او حقی را تضییع نکرده و حتی در صورت مطرح شدن موضوع از طریق قانونی، طبق قوانین، رأی به سوی مرد و به عنوان حقی برای او صادر می‌شود؟ وی گفت:

در صورتی که زن بدون اجازه همسرش تحصیل کند، حق طلاق بدون پرداخت حق و حقوق زن به مرد داده نمی‌شود در این صورت مرد فقط می‌تواند مانع از ادامه تحصیل شود. در این زمینه موسوی مطلق یکی از حقوقدانان معروف می‌گوید:

در زمان ازدواج زوجین باید بر سر همه موارد با یکدیگر توافق داشته باشند، یکی از این مسائل حق تحصیل زنان است در صورتی که زن قبل از ازدواج با همسر خود شرط کند که بعد از ازدواج قصد تحصیل دارد، مرد نمی‌تواند مانع آن شود و به این ترتیب زنان می‌توانند به این حق برسند.

علت اصلی وضع این قانون این بوده که تحصیل زن مانع از انجام صحیح وظایف زندگی است به همین سبب اجازه دادن یا ندادن تحصیل بر عهده همسر گذاشته شده است.

وی معتقد است که این قانون ضمانت اجرای زیادی ندارد در صورتی که زن بدون اجازه همسر اجازه ادامه تحصیل دهد، مرد فقط می‌تواند مانع از آن شود در غیر این صورت ادامه تحصیل جزو دلایل طلاق از سوی مرد نیست و می‌تواند نتیجه گرفت ازدواج یکسری محدودیت‌هایی برای زوجین ایجاد می‌کند، زن و مرد می‌توانند با قرار دادن شروط ضمن عقد محدودیت‌ها را از میان برداشته یا بیشتر کند.

یکی دیگر از حقوقدانان به نام اشعری می‌گوید:

زوجین می‌توانند هرگونه شرطی که برخلاف شروط عقد و برخلاف عرف و شرع نباشد، در هنگام عقد مطرح کنند؛ مثلاً زن می‌تواند با مطرح کردن شرط ادامه تحصیل بدون مخالفت همسرش به تحصیل ادامه دهد، ولی در واقع این شروط بدون استفاده می‌ماند؛ چراکه براساس قانون، زن حتی نمی‌تواند بدون اجازه همسرش از منزل خارج شود، مگر در موارد اضطراری. بنابراین، چون ادامه تحصیل جزو موارد اضطراری به حساب نمی‌آید، زن نمی‌تواند حتی با مطرح کردن این شرط در شروط ضمن عقد، برای ادامه تحصیل از منزل خارج شود.

اشعری در ادامه می‌افزاید:

در صورتی که زن در زمان ازدواج محصل باشد، مرد بدون بیان شرط ادامه تحصیل موافقت ضمنی کرده است و بعد از ازدواج اجازه مخالفت ندارد. در هر صورت با وجود اینکه شرط ضمن عقد بسیار مهم بوده است ولی همه این‌گونه مسائل بستگی به توافق بعد از ازدواج دارد. (WWW.RANGARAGGROUP.COM)

## محدودیت‌های آموزشی برای زنان

تحقیقات نشان می‌دهد که در کشورهای خاورمیانه و آفریقای شمالی فشارهایی برای آموزش زنان و دختران وجود دارد که ناشی از عوامل بازدارنده اقتصادی و فرهنگی و سیاسی است. در اکثر مناطق افغانستان اُفت و ترک تحصیل دختران به مراتب بیشتر از پسران است. از طرفی دختران و زنان به سبب کارهای کشاورزی و خانه‌داری، بیشتر اوقات جلسات درس و مدرسه را از دست می‌دهند، نبود معلّمان زن نیز یکی از عوامل عمده فشار بر آموزش دختران بویژه در مقطع متوسط است. (مشتاقی، ۱۳۷۴: ۲۱).

روی هم رفته در اکثر کشورهای خاورمیانه از جمله، افغانستان به علت عدم توانایی مالی والدین برای پرداخت شهریه نیز از عوامل بازدارنده است. پاره‌ای از عوامل فرهنگی مانند بی‌میلی والدین به تحصیل دختران نیز از محدودیت‌های آموزشی محسوب می‌شود. بویژه که برخی از والدین از فرستادن دختران به کلاس‌هایی که معلمان مرد در آنجا تدریس می‌کنند بویژه در مقطع راهنمایی و دبیرستان. برای همین است که در افغانستان اکثریت زنان بی‌سواد یا کم‌سواد هستند و شوق و ذوقی برای ادامه تحصیل ندارند.

### حقّ تحصیل در قانون اساسی افغانستان:

- تحصیل علم و تعلیم حقّ شرعی و قانونی هر شخصی است.
- منع از تحصیل و تعلیم زوجین و فرزندان جواز ندارد.

### توضیح:

۱- طبق ماده ۴۳ قانون اساسی «تعلیم حقّ تمام اتباع افغانستان که تا درجهٔ لیسانس در مؤسسات تعلیمی دولتی به صورت رایگان از طرف دولت تأمین می‌گردد». و علاوه بر آن «تأمین تعلیمات متوسطه اجباری» جزو وظایف دولت بر شمرده شده است. هر نوع محدودیت، تحت هر عنوانی برای برخورداری از تحصیل ناقض این مادهٔ قانون اساسی و مانع پیاده کردن تعهد دولت در عمل برای تأمین تحصیل تا دوره متوسطه می‌گردد، و نیز دسترسی و برخورداری متوازن تمامی اتباع از امکانات رایگان تحصیلی و تعلیمی را محدود می‌سازد.

۲- حدیث نبوی: «طلب العلم فریضهٔ علی کلّ مسلم و مسلمه» طلب علم را جزو فریضی قرار داده و باید قانونگذار این دستور نبوی را «مقنن» (کد) نماید.

۳- واضح است که انکشاف اجتماعی و بویژه کانون خانواده با تعلیم میسر است و هر نوع منع و محدودیت از تعلیم، مانع پیشرفت خانواده‌ها و کشور و امت اسلامی می‌گردد.

۴- صراحت حقّ تحصیل و تعلیم در قانون لازم است؛ چراکه در افغانستان، بسیاری از دختران در مراحل مختلف، توسط پدر و برادر و بسیاری از زنان توسط شوهران خود از تحصیل

و تعلیم منع می‌شوند و اگر مادّه‌ای در این امر تصریح نکند، دعوای این محرومیت جهت اعاده حقّشان در محکمه قابل سمع نخواهد بود. (احوال شخصیه افغانستان، حق تحصیل).

### حقّ تحصیل در کنوانسیون بین‌المللی منع تبعیض علیه زنان

با توجه به اهمیّت سوادآموزی تعدادی از معاهدات بین‌المللی، حقّ تحصیل را از حقوق افراد دانسته و کشورها را موظف به فراهم آوردن امکانات و مقدمات تحصیل اشخاص کرده‌اند. از جمله این معاهدات می‌توان به مادّه ۲۶ اعلامه جهانی حقوق بشر، بند ۴، ماده ۱۸ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و بندهای ۱ تا ۳، مادّه ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره کرد.

علاوه بر این سازمان ملل یک سازمان تخصصی تحت عنوان یونسکو دارد که «براساس مادّه ۱ اساسنامه آن، هدف یونسکو کمک به صلح و امنیت جهان از طریق ترویج تشریح مساعی میان ملل در امور تعلیم و تربیت و علوم و فرهنگ و همچنین تقویت احترام جهانی به عدالت، حاکمیت قانون، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی می‌باشند.» (موسی‌زاده، ۱۳۷۶: ۳۰۳).

### حقّ تحصیل براساس قوانین جمهوری اسلامی ایران

اصل سوم قانون اساسی یکی از وظایف دولت را آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه، در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی می‌داند.

بنابراین، زنان نیز همچون مردان می‌توانند به تحصیل مشغول و آن را تا مراحل عالی ادامه دهند و هیچ‌گونه محدودیتی برای ایشان وجود ندارد. تنها محدودیت قانونی که در خصوص ادامه تحصیلات زنان دیده می‌شود، تبصره ۱، مادّه ۳ قانون اعزام دانشجویان به خارج از کشور مصوب ۱۳۶۴/۰۱/۲۵ مجلس شورای اسلامی است.

این تبصره می‌گوید: «زنان لیسانس و بالاتر از آن در صورتی که ازدواج کرده باشند می‌توانند در معیت همسر خود داوطلب اعزام به خارج از کشور شوند.» (روزنامه رسمی، شماره ۱۱۷۱ مورخه ۱۳۶۴/۰۲/۱۵).

## پیشنهادات

۱. زمینه باید طوری فراهم شود که جوانان محصل در عین تحصیل کنار خانواده باشند و یا از خوابگاه‌های متأهلین استفاده نمایند تا بتوانند اندکی از آسیب‌های ناشی از تأخیر در سن ازدواج را کاهش داد.
۲. خانواده مخصوصاً مردان باید نقش حامی را برای زنان تحصیل کرده ایفا کنند تا زنان بتوانند با پشتیبانی اعضاء خانواده‌شان تلاش و تدبیر هوشیارانه و خانواده را در مسیر رشد و تعالی قرار دهند. قابل ذکر است که همان‌طور که مدیران موفق مرد را زنان فداکار پشتیبانی و حمایت می‌کنند، زنان نیز برای ارائه یک زن نمونه و شایسته نیاز به همیاری و حمایت مردان و دیگر اعضاء خانواده دارند.
۳. اطلاع‌رسانی چه از طریق تلویزیون، رادیو، روزنامه و سایت‌های اینترنتی اهمیت تحصیل زنان و فوائد آن مطرح شود.
۴. تقویت ارتباط خانواده با نهادهای آموزشی و پرورشی و ایجاد هماهنگی بیشتر در بین آنها به منظور ایفای نقش بهتر در تربیت فرزندان.
۵. ارتقاء سطح فرهنگی، تعمیق باورهای دینی و رشد فرهنگ عفاف و فضائل اخلاقی و حرفه‌ای.
۶. ایجاد فرصت و امکانات عادلانه و رفع تبعیضات ناروا در تربیت نیروی متخصص زن به منظور بهره‌گیری از تخصص آنها در توسعه و تعالی کشور.
۷. توسعه کمی و کیفی آموزش عالی زنان در کسب مدارج بالا.
۸. افزایش توانمندی و کسب مهارت‌های لازم برای زنان جهت ایفای مؤثر مسئولیت‌های فرهنگی، خانوادگی و اجتماعی زنان.
۹. تأمین نیازهای مادی و معنوی خانواده‌های بی‌بضاعت و بی‌سرپرست بویژه زنان سرپرست خانوار.
۱۰. تحصیل زنان باعث می‌شود که به سمت خرافه‌ها نروند و مصرف اقتصاد هم تعدیل شود و باعث می‌شود که پول زیادی به جیب دغانویسان و غیره... ریخته نشود.

بنابراین، در این نوشتار نقش تحصیلات زنان در دو سطح برای خود و برای دیگران و در دو مقطع قبل تا حین تأسیس خانواده و پس از تأسیس آن و موارد استحکام خانواده که تحصیل می‌تواند نقش مؤثری در استحکام خانواده دارد و همچنین دیدگاه اسلام اعم از دیدگاه تحقیقی و فقهی و حقوقی بیان شد، مدعای اصل این بود که نقش تحصیلات زنان بر نظام خانواده قبل و بعد از تأسیس آن می‌تواند تأثیرات مثبت داشته باشد.

## منابع و مأخذ

- قرآن کریم.
- آیت الله تبریزی، توضیح المسائل مراجع و استفتائات.
- آیت الله شیرازی، سیدمحمد حسینی، استفتائات، ج ۲.
- اختری، عباسعلی، مدیریت علمی و مکتبی از دیدگاه اسلام.
- اکبری، محمود، زندگی شیرین، قم: گلستان ادب، ۱۳۸۱.
- خمینی، روح الله، استفتائات، ج ۲، حقوق زوجیت.
- خمینی، روح الله، در جستجوی راه امام از کلام امام، دفتر ۲۲، فرهنگ تعلیم و تربیت.
- امینی، ابراهیم، آشنایی با وظایف و حقوق زن، قم: مؤسسه بوستان، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- پیام زن، شماره ۱۲۴، سال ۱۱، تیرماه ۱۳۸۱، آموزش زنان در صدر اسلام؛ و شماره‌های ۱۱۱، ۱۱۸، ۱۱۹، آذر ۱۳۸۰، شوال و ذیحجه.
- جوادی آملی، عبدالله، حق و تکلیف در اسلام، قم: نشر اسراء، ۱۳۸۴.
- جوادی آملی، عبدالله، زن در آئینه جلال و جمال، قم: نشر اسراء، ۱۳۷۷.
- حسینی بیرجندی، سیدمهدی، مشاوره در آستانه ازدواج.
- رئیسی، استاد مهدی، کنوانسیون زنان، وثوق، بی جا: نسیم قدس، ۱۳۸۲.
- سالاری فر، محمدرضا، درآمدی بر نظام خانواده، بی جا: نشر هاجر، ۱۳۸۵.
- شفیع، سیدمحمد، راز خوشبختی و مسائل آن، بی جا: مشهور، ۱۳۸۰.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت: لبنان: ج ۱۳.
- عطیه الابراشی، محمد، جایگاه زن در اسلام، ترجمه بهجت افراز، بی جا: امید آزادگان، ۱۳۷۸.
- فاضلی، احمد، نقش زنان شیعه در عصر امام علی (ع)، قم: میثم تمار، ۱۳۸۱.
- فاضلی، قادر، مبانی اخلاق و تربیت اسلامی، قم: چاپ مهر، ۱۳۷۰.

- فصلنامه بانوان شیعه، سال دوم، شماره ۳، بهار ۱۳۸۴.
- قاضی، فاطمه، زن صدف آفرینش، بی‌جا: خادم الرضا، ۱۳۸۶.
- قانون اساسی افغانستان (احوال شخصیه).
- کارلسون، خانواده درمانی.
- مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار.
- مرتضوی، سیدضیاء، مجموعه مقالات دفاع از حقوق زنان، بی‌جا: مؤسسه فرهنگی طه. نظر اسلام در مورد اشتغال و تحصیل زنان چیست، ص ۱۲.
- مرتضوی، سیدضیاء، امام خمینی الگوی دین‌شناختی در مسائل زنان.
- مشتاقی، مرتضی، آموختن برای قرن بیستم و راهبردهایی برای آموزش و پرورش زنان در خاورمیانه، تهران: یونسف، ۱۳۷۴.
- مطهری، محمدرضا، راهنمایی و مشاوره از دیدگاه اسلام، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات حوزه علمیه ۱۳۷۹.
- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۲، تهران: صدرا ۱۳۶۸.
- موسی‌زاده، رضا، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، تهران: پازنگ، ۱۳۷۶.
- نراقی، مرحوم ملااحمد، معراج السعاده، بی‌جا: چاپ هما، ۱۳۷۱.
- نمازی شاهرودی، الحاج‌الشیخ علی، سفینه البحار، تهران: مؤسسه بعثه، ۱۳۶۳.
- ویژه‌نامه زن، در جمهوری اسلامی ایران، دفتر سوم، سال چهارم، شماره ۱۰، فروردین ۱۳۸۴.
- (WWW.RANGARAGGROUP.COM)